

Det fortrængte jubilæum

Af adjungeret professor, dr.theol. Christian Gottlieb

2017 har som bekendt været et jubilæumsår. Det kommer næppe som en nyhed for læserne af dette skrift, at 500-året for Reformationens begyndelse er blevet markeret

ved talrige større og mindre arrangementer og udgivelser, kirkelige og ikke kirkelige, officielle og uofficielle. Selv om indholdet af de mange arrangementer og udgivelser har været yderst forskelligt og også har rummet kritik af både Luther og reformationen og deres eftervirkninger, er 500-året generelt blevet betragtet som en fejring af en stor og skelsættende verdenshistorisk begivenhed med positiv betydning.

Mindre opmærksomhed har der været om, at 2017 også har rummet en mærkedag for en anden stor historisk begivenhed: 100-året for den Russiske Revolution, som indtraf i to stadier i løbet af året 1917: Den indledende fase i slutningen af februar og begyndelsen af marts, hvor tsar Nikolaj II blev tvunget til at abdicere til fordel for den provisoriske regering; og den konkluderende fase d. 25. oktober,

hvor regeringsmagten ved et kup blev overtaget af det bolsjevikiske parti under ledelse af Vladimir Lenin. Da Rusland på denne tid endnu anvendte den julianske kalender, blev disse omvæltninger kendt som henholdsvis Februarrevolutionen og Oktoberrevolutionen, også efter at Rusland i 1918 var gået over til den gregorianske kalender, hvorved Februarrevolutionen kom til at ligge i marts og Oktoberrevolutionen den 7. november.

Markeringen af dette 100-år er gået anderledes stille for sig. På selve dagen, den 7. november, fandt ingen officiel markering sted fra den russiske regerings side, og i løbet af året har der stort set heller ikke været nogen omtale af den. Ganske vist er 100-året blevet markeret sine steder i mere lokal og privat sammenhæng og i visse udgivelser, men som helhed er jubilæet passeret i noget nær stilhed. Alene derfor er det næppe heller på sin plads at tale om et "jubilæum". Både i Rusland og i verden uden for Rusland er 100-året nok blevet noteret, men ikke på en måde, der i nogen grad står mål med den originale begivenheds verdenshistoriske betydning.

Det er her nærliggende at sammenligne med det nylige 100-år for udbruddet af

Første Verdenskrig, som i 2014 blev genstand for omfattende international markering, og som den Russiske Revolution på en vis måde var en del af. Lige som Første Verdenskrig blev også den Russiske Revolution definerende for det 20. århundrede og "moderniteten" i dens fulde udfoldelse; afslutningen på det, der er blevet kaldt "det lange 19. århundrede" (fra den Franske Revolution 1789 til Første Verdenskrig 1914) og begyndelsen på "det korte 20. århundrede" (fra Første Verdenskrig 1914 til Berlinmurens fald og Sovjetunionens sammenbrud 1989-91). Ligesom Første Verdenskrig har også den Russiske Revolution og det efterfølgende sovjetregime været en stor kollektiv erfaring, som har berørt millioner af mennesker i flere generationer og haft langvarige eftervirkninger, der antagelig vil være mærkbare endnu langt ud i fremtiden. Virkninger som på mange måder også er væsentlige i en kirkehistorisk og teologisk sammenhæng.

100-året for den Russiske Revolution kan med andre ord nok fortjene at få nogle ord med på vejen, også selv om man i dagens Rusland, og måske også i Vesten, åbenlyst ikke rigtig ved, hvordan man skal forholde sig til den. Netop det, at revolutionen er svær at forholde sig til, er formentlig en afspejling af det dybt problematiske forhold mellem revolutionsprojektets erklærede intention og det, som i praksis kom ud af det.

Den Russiske Revolution, først og fremmest Oktoberrevolutionen, blev begyndelsen på verdens første socialistiske stat, Sovjetunionen, som i løbet af næsten hele sin godt 70-årige eksistens søgte at skabe det store sociale og økonomiske alternativ til kapitalismen,

det kommunistiske samfund, i al fald i princippet. Ud over ambitionen om at skabe et samfund fri for udbytning og modsætninger mellem klasser, kulturer, nationer og andre grupperinger, var det kommunistiske samfund desuden tænkt som verdens første totalt sekulariserede samfund helt rensat for enhver åndelig eller religiøs dimension. Et samfund af en ny type, hvor det frigjorte "sovjetmenneske" endelig ville kunne udfolde sit fulde potentiale helt uden Gud.

Som den store antitese til menneskehedens religiøse fortid indebar opbygningen af det kommunistiske samfund afskaffelsen af enhver form for organiseret religion, hvilket af Lenin blev set ideologisk som et led i menneskets frigørelse og taktisk som nødvendigt for at bryde den modstand, som religiøse mennesker og organisationer repræsenterede. I praksis blev denne holdning omsat til en systematisk, militant antireligiøs politik, som med varierende grader af intensitet blev fastholdt gennem næsten hele det sovjetiske regimes historie. 1920'erne og -30'erne var de mest voldsomme og dødbringende årtier, hvor det lykkedes det sovjetiske regime næsten at udrydde den Russisk-ortodokse Kirke som organisation og helt at udrydde mindre trosamfund fra samfundets overflade. Selv om tyskernes angreb i sommeren i 1941 medførte et midlertidigt ophør af forfølgelserne, hvilket gav kirken mulighed for at overleve, blev den antireligiøse politik dog først endeligt ophævet i 1988, nogle få år inden Sovjetunionens definitive sammenbrud. Antallet af ofre for den antireligiøse politik skal tælles i titusinder af gejstlige og hundredetusinder, om ikke millioner, af menige troende. Antallet af

ofre blandt almindelige troende er svært at opgøre bare nogenlunde præcist, fordi det i talrige tilfælde er uvist, i hvilket omfang et offers eventuelle tro har været den direkte årsag til dets død. I øvrigt var de specifikt antireligiøse kampagner kun en del af den almene terror, som det sovjetiske regime i sær i 1930'erne førte imod sin befolkning, og som kostede millioner af døde og ødelagte liv.

På baggrund af denne tragiske historie, som formentlig har berørt næsten samtlige sovjetborgeres liv i et eller omfang, er det for så vidt ikke uforståeligt, at det i dagens Rusland er vanskeligt at finde ud af, hvordan man skal forholde sig til alt det, som Revolutionen satte i gang. Revolutionen førte til en national katastrofe af monstrøst omfang og er for så vidt ikke noget at fejre. Det er derfor med fuldt overlæg, at der ikke har været nogen officiel markering af "jubilæet". Mere uvenlige udlægninger har påpeget, at den manglende officielle markering nok også skyldes, at præsident Putin ikke ønsker at minde nogen om muligheden for oprør mod magthaverne. Selv om dette skulle have noget på sig, er det dog indlysende, at russerne også uden Putin kan have god grund til at mene, at de har haft revolutioner nok.

Men netop fordi Revolutionen var en antibegivenhed, kan der også være grund til at besinde sig på, hvad den var, og hvad den ville, ikke mindst i en kirkehistorisk og teologisk sammenhæng. Revolutionsprojektet forsøgte at realisere det store sekulære alternativ til traditionelle religiøst prægede samfund. Det rent gudløse samfund befriet fra århundreders og årtusinders overtro og formørkelse, indrettet udelukkende på menneskelige

præmisser. Og dette forsøg mislykkedes totalt og katastrofalt.

Dette faktum er i sig selv tankevækkende. Selv om man selvfølgelig kan diskutere, i hvilken udstrækning revolutionsprojektets katastrofale menneskelige konsekvenser var en direkte *følge* af projektets ateistiske karakter, vil en sådan diskussion ikke principielt adskille sig fra tilsvarende diskussioner om, hvorvidt andre historiske overgreb og misbrug var en følge af specifikke religiøse forestillinger; som fx diskussionerne om Reformationens eftervirkninger. Efter revolutionsprojektets død, efter sovjeterfaringen og erfaringen med andre beslægtede, ateistiske regimer i det 20. århundrede, har ateismen definitivt mistet, hvad den nogensinde måtte have haft af uskyld. Der er herefter intet grundlag for at påstå, at et samfund uden religion i sig selv ville være mere åbent, tolerant, frisindet, fredeligt, oplyst, rationelt, menneskeligt end et samfund præget af religion. Sovjetunionens sammenbrud har ikke blot taget livet af planøkonomien som anvendelig økonomisk model, men har også demonstreret det dybt problematiske i total sekularisering.

Revolutionsprojektets og Sovjetunionens sammenbrud er altså ikke blot en fallit for den egentlige ateisme, men rejser også med stor tydelighed spørgsmålet, om hvor meget sekularisering mennesket har godt af. I russisk sammenhæng er dette spørgsmål først og fremmest blevet stillet af den Russisk-ortodokse Kirke, som siden sammenbruddet for et kvart århundrede siden har haft held til at vende tilbage til det russiske samfund med overraskende styrke, således at kirken nu allerede i mange år har opnået en stadig

mere synlig og fremtrædende status i det russiske samfund. Som også i Vesteuropa er religion atter i høj grad blevet synlig i det offentlige rum, men i modsætning til Vesteuropa, hvor det øgede fokus på religion almindeligvis ledsages af tilbagegang eller stagnation for de historiske kirker, har den russiske kirke i snart 30 år oplevet en uafbrudt institutionel vækst. Allerede af denne grund er det relevant at spørge om, hvorvidt det, vi her ser, er et udtryk for en målrettet afsektarisering eller ligefrem genkristning af det russiske samfund. At dette er den russiske kirkes overordnede mål, synes der ingen tvivl om, men om det også er det, den faktisk opnår, er dog fortsat et mere åbent spørgsmål.

Under alle omstændigheder er det indlysende, at netop sovjeterfaringen spiller en væsentlig, men også noget tvetydig rolle i denne sammenhæng, hvilket netop 100-året også har været anledning til at bekræfte. Set med den ortodokse kirkes øjne tjener sovjeterfaringen på den ene side som det store historiske og åndelige lærestykke i, hvor umenneskeligt det gudløse samfund er, samtidig med at al den lidelse, som sovjetregimet påførte kirken, er en væsentlig del af dens moralske autoritet; på den anden side ønsker kirken åbenlyst ikke at tale alt for meget

om sovjettidens forbrydelser, for ikke at skabe yderligere strid og splittelse i samfundet. Også i denne henseende er kirken åbenbart på linje med den russiske regering, som det klart kom til udtryk, da præsident Putin og patriark Kirill sammen indviede det nye mindesmærke for sovjettidens ofre, "Sorgens Mur" i det centrale Moskva d. 30. oktober (netop *ikke* d. 7. november). Her blev der med stor klarhed lagt vægt på den dybe nationale tragedie, som sovjetregimets mange millioner ofre repræsenterer, og som ikke må glemmes, men samtidig heller ikke må blive anledning til et stort nationalt opgør eller afregning. Den russiske regering ønsker udtrykkeligt ikke noget, der minder om den tyske *Vergangenheitsbewältigung*, opgøret med den nazistiske fortid, som har stået på i årtier.

Her ligger nok en af de væsentligste grunde til, at man fortrak at lade 100-året for Revolutionen passere i stilhed.

Christian Gottlieb har i anledning af 100-året oversat et skrift af den religiøse tænker Nikolaj Berdjajev, *Ulighedens filosofi* (1918), som formulerer det tidligste store opgør med revolutionsprojektet fra et kristent synspunkt (*Fønix* og forlaget Eksistensen 2017).